

Т.Шевченко в житті М.К.Заньковецької

М.К.Заньковецька (по батькові Адасовська, по чоловікові Хлистова) – зірка українського театру кінця XIX – початкуXX ст., перша народна артистка України. Такі таланти, зігріті внутрішнім світлом, народжуються раз у століття. Адже театр, за своїми жорстокими законами, потребує таланту і особистості, без яких неможливі радість і щастя акторського життя. Ім'я М.К.Заньковецької вписано на скрижалі світового театрального мистецтва.

Актриса походила з дворянської родини, народилася 23 липня (4 серпня) 1854 року на Чернігівщині під Ніжином у селі Заньки. Саме тому її сценічне ім'я Заньковецька.

В музеї М.Заньковецької у Києві на вулиці Великій Васильківській, 121 у залишках колись великої бібліотеки актриси, знаходиться сім примірників "Кобзаря" Т.Шевченка різних років видання.

Останній примірник "Кобзаря" Марія Костянтинівна придбала 1931 року. Передмову до видання написав Андрій Ричинський, графічне оздоблення та ілюстрації зробив художник Василь Седляр, учень і послідовник М. Бойчука, тексти упорядкував М. Новицький, зробив оформлення видання Олександр Гера. На превеликий жаль, вся творча група, що працювала над виданням, була репресована у 1937 році. З Соловків повернувся лише М.Новицький 1960 року.

Творчість Шевченка увійшла в життя Марії Костянтинівни з дитячих років. Як згадувала подруга актриси Н.М.Богомолець-Лазурська, у 10 років Маню Адасовську віддали здобувати освіту до Чернігівського пансіону С.Ф. Осовської. "На той час програма цього навчального закладу була досить серйозною і широкою, і Марія Костянтинівна з любов'ю згадувала свої шкільні роки, веселих подруг і найулюбленішого викладача російської словесності Миколу Андрійовича Вербицького"[1, 6–7]. Дівчинка обожнювала уроки Миколи Андрійовича, завжди ретельно готувалася до них. Це він відкрив у Марії Адасовської великий акторський талант, прищепив любов до читання, познайомив Маню з творчістю Т.Шевченка і подарував їй примірник останнього прижиттєвого видання "Кобзаря" 1860 року. Саме в особі М.Вербицького дівчинка зустріла людину, яка палко любила Україну і боролася за її кращу долю. Він належав до українських "шестидесятників" XIX ст., які боролися з царським урядом за відродження української мови, літератури, театру, ідейним натхненником якого був Т.Шевченко. Чернігівські просвітителі у 60-х роках відкрили українську школу для дорослих, недільну для жінок.

Було створено український драматичний гурток аматорів. Усі ці починання користувалися підтримкою поета. Він переказав школі для дорослих значну суму грошей, надіслав чернігівській бібліотеці 50 примірників свого "Кобзаря". Саме один із цих примірників Вербицький подарував своїй улюбленій учениці Мані Адамовській. Так "Кобзар" став для майбутньої актриси настільною книгою, до якої вона завжди зверталася за насагою для життя і творчості.

Подарований М.Вербицьким "Кобзар" Маня привозила під час вакацій у Заньки, читала поезії Т.Шевченка селянам. Це було виявом великої любові до поета. Вже будучи актрисою Марія Костянтинівна читала напам'ять улюблені вірші і поеми Шевченка. На той час вияв пам'яті про співця страждань рідного народу і його відродження було кралою проти царського уряду.

Подруга актриси Н.Богомолець-Лазурська у листі до біографа Марії Костянтинівни С.Дуриліна згадувала, що М.Заньковецька "усією душею любила Шевченка, його поезію, його глибоко народний геній, його величезну щирість і полум'яне серце. Вона дуже любила "Наймичку", "Тополю", "Б'ють пороги", "Мені однаково", "Долю" ("Ми не лукавили з тобою"). Вона не любила виступати на естраді, але в інтимному колі ніколи не відмовлялася читати Шевченка" [2, 101]. Не відмовлялася Марія Костянтинівна брати участь у вечорах пам'яті Т. Шевченка, де завжди виступала з великим натхненням.

9 березня 1897 року у пресі повідомлялося, що у Київському літературно-артистичному товаристві на Рогнединській, 4 відбувся вечір, присвячений 83-річчю з дня народження Т.Шевченка: "Це перше прилюдне святкування пам'яті Кобзаря. Вечір пройшов вдало, зібралось чимало представників української літератури і сцени. Людей було багато. М.К.Заньковецька читала "Тополю" [3, 120]. Український театрознавець і журналіст В.Чаговець писав у спогадах: "Вона читала. Ні, треба сказати інакше: вона створила живу поему "Тополя". А втім, так і створив її поет – у формі драматизованого монологу, який можна прочитати і на самоті, і перед народом. Одухотворена "Тополя" – творчий дар геніальному "батькові" від його геніальної дочки" [9, 74].

При вступі до трупи М.Кропивницького Марія Костянтинівна складала іспит, де читала улюблені поезії Шевченка. Дебют її на професійній сцені відбувся 27 жовтня 1882 року у м. Єлисаветграді в ролі Наталки ("Наталка Полтавка" І.Котляревського), а вже через день 29 жовтня глядачі міста палко аплодували дуету М. Заньковецької і М.Садовського, які грали ролі Галі і Назара у виставі "Назар Стодоля" Т.Шевченка. Це був унікальний творчий дует. Заньковецьку і Садовського єднали особисті стосунки і спільна

справа. Вони довгий час були разом і в житті, і на сцені. Як згадували сучасники, вони доповнювали один одного.

Ще з юнацьких років Маня полюбила Галю, героїню п'єси "Назар Стодоля" з її щирістю і задушевністю, зворушливим палким коханням до Назара. А згодом для актриси роль Галі з "Назара Стодоля" стала особливою. В.Чаговець писав: "П'єсу вона називала улюбленою "батьковою казкою", а перші свої успіхи на сцені зв'язувала з нею. Їй було дороге саме те, що і в образі Галі, і в кожному її слові почувалася душа і дума поета" [8, 70]. Як відзначала критика, актрисі вдалося створити романтичний образ молодої козачки, сотникової дочки Галі. "На особливому місці для Заньковецької стояла роль Галі. З нею вона зв'язувала свої успіхи на сцені. Вона чарувала глядача у першій дії розмовою з Кичатим, а у фінальній сцені з Назаром досягала справжньої майстерності" – згадувала Н. Богомолець-Лазурська [1, 32].

Актриса говорила: "Коли я виступала у ролі Галі, мені завжди здавалося, що я перебуваю у якомусь старовинному храмі. Коли я вимовляю слова, які великий наш батько вклав в уста своєї улюбленої героїні, мені здається, що я молюсь. Таке почуття охоплює мене, коли мені доводиться виступати на вечорах, присвячених пам'яті Шевченка. Не читаю, а молюсь! Інакше не могу" [8, 70].

Актор Прохор Коваленко у своїх спогадах пише про те, що дуєт Галя – М.Заньковецька і Назар – М.Садовський завжди викликав захоплення глядачів: "Після коротенької сцени зі Стехою починався повний поетичної правди і художньої простоти діалог, де М.К. Заньковецька глибоко і тонко виявляла почуття Галі – людини свого часу й середовища. Тут були: і радість ніжного першого кохання, і сумнів і тривога, і докори сумління, і каяття за свій самовільний вчинок" [4, 192]. В одній з рецензій на виставу "Назар Стодоля" є такий відгук: "Роль Галі у виконанні М.К.Заньковецької справляла враження діаманта у золотій оправі" [2, 105].

І далі автор цієї статті дає прекрасний опис сцени у виконанні М. Заньковецької і М.Садовського. Це заключна сцена, коли Назар відіграє її. "Поклади свої ніженьки у мою шапку", – каже Назар, і вони сидять удвох, щасливі, люблячі. Вони ладні обняти весь світ. Дивлячись у цю хвилину на Заньковецьку, що сидить на запорошеному снігом пні, і на Садовського, що стоїть біля неї навколішках, мимоволі згадувалася ідеальна, палка любов Юлії і Ромео. Театр здригався від оплесків. Давно нам не доводилося переживати таких чистих, прекрасних вражень" [2, 105].

Н.Богомолець-Лазурська в листі до С.Дуриліна пише : "Багато хто

із-за цієї одної сцени біг у театр. Стільки в ній жіночості, чаруючої ніжності, молоді наївності першого кохання, причому без усякої сентиментальності, так що важко навіть увявити собі що-небудь більш досконале" [2, 105].

З 11 листопада 1886 року до 15 лютого 1887 року трупа М. Кропивницького гастролює в Петербурзі. Як згадував М.Садовський: "Іхали свідчити Петербургові, що живе ще слово українське. І справді, залунавши у столиці, воно зворушило все її суспільство" [5, 33]. У пресі з'являються схвальні рецензії, на вистави дістають квитки за тиждень, М.Заньковецьку носять на руках, закидають квітами.

О.С.Суворін, видавець реакційної газети "Новое время", відвідував усі вистави трупи М.Кропивницького, писав рецензії і високо оцінив майстерність режисури та українських акторів, а про М. Кропивницького і М.Заньковецьку сказав, що такі таланти народжуються раз у століття. А після перегляду "Назара Стодоли" він писав у рецензії: "Жива, нервова, соромлива, скромно-наївна у пориваннях пристрасті, благородно енергійна у самопожертві, з відтінком лукавства у своїй жіночості, але лукавства якогось чистого, ледь помітного з тонкої посмішки і блиску очей – така Галя у сценічному відтворенні п. Заньковецької" [7, 8].

Трупом зацікавився імператор Олександр III і забажав подивитись одну з вистав. Порадившись між собою, колектив вирішив показати царю п'єсу "Назар Стодоля" Т.Шевченка і водевіль "Як ковбаса та чарка то минеться сварка" М.Старицького. В ролі Галі і Горпини виступала М.Заньковецька. Спектакль для царського двору відбувся 4 січня 1887 року у залі Демут, успіх був надзвичайний і акторів у гримі і костюмах запросили до царської ложі, де імператор ставив акторам запитання. Марія Костянтинівна мовчала, бо була ображена такою царською "увагою".

Другий шевченківський образ, створений актрисою – це Ярина з "Невольника". 2 листопада 1882 року відбувся перший виступ актриси в ролі Ярини в "Невольнику", інсценізації М.Кропивницького однойменної поеми Т.Шевченка. Як згадували сучасники, Марія Костянтинівна дуже любила цю роль і грала її з невідомим драматизмом. Цей образ був для актриси особливо дорогим, бо за своїм характером Т.Шевченко створив його близьким до української народної пісні про жіночу долю. Саме завдяки цій ролі М. Кропивницький визнав у актриси великий драматичний талант: "На одній з останніх репетицій "Невольника" він [Кропивницький] розплакався, зняв зі своєї руки бірюзовий перстень і із словами: "Заручаю тебе Марусю зі сценою, тепер мені є для кого писати

драми" – одяг його на палець Марії Костянтинівни" [1, 18]. Так згадувала Н. Богомолець-Лазурська.

15 січня 1908 року в Києві громадськість візначала 25-річний ювілей сценічної діяльності М.К.Заньковецької. Цій даті Симон Петлюра присвятив своє дослідження "До ювілею М.К. Заньковецької". Він проводить аналогію між таким національним генієм як Т. Шевченко і М.Заньковецькою. "Якщо Шевченко є геніальним виразником національного горя і страждання, вона артистичний символ цього горя, сценічне втілення тих мук, які доводиться зазнавати українській нації в образі жінки" [5, 31].

С.Дурилін у своїй книзі, присвяченій М.К.Заньковецькій, пише: "З Шевченка вона брала приклад, як треба підходити до душевного світу жінки, як треба заглиблюватись в її радощі і страждання, як треба втілювати живу правду про неї у живі мистецькі образи" [2, 111].

Тарас Григорович добре розумівся на театрі. У нього були свої улюблені актори, а деякі стали навіть друзями. Серед друзів був і видатний актор свого часу М.С.Щепкін, якому Шевченко присвятив вірша "Заворожи мені, волхве" і поему "Неофіти".

Волхв – чарівник, ворожбит. Мені здається, якби Тарас Григорович побачив на сцені в ролях М.К.Заньковецьку, то він би вигукнув "Заворожи мені, волхве" і назвав би її чарівницею.

1. *Богомолець-Лазурська Н.* Життя Марії Заньковецької. – К.,1961; 2. *Дурилін С.* Марія Заньковецька. Життя і творчість. – К.,1955; 3. Повідомлення. – Зоря. – Л.,1897.– №6; 4. *Коваленко П.* Незабутнє. – К.,1962; 5. *Петлюра С.* Статті. – К.,1993; 6. *Садовський М.* Мої театральні згадки. – К.,1956; 7. *Суворін А.* Хохлы и хохлушки. – СПб.,1907; 8. *Чаговец В.* Марія Заньковецька. – К.,1949.